SHÍǴARMALARDÍŃ KÓRKEM-MUZÍKALÍQ OBRAZLARÍ ÚSTINDE ISLEW HÁM KONCERTKE SHÍǴÍW USHÍN TAYARLÍQ

A.K.Bekpolatova – *docent*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: xor ijrochiligi, badiiy obraz, musiqiy asar, dirijyorlik, konsertga tayyorgarlik, vokal tahlil, texnik mashqlar, sahna madaniyati, ansambl uyg‘unligi, musiqiy ifoda.

Ключевые слова: хоровое исполнительство, художественный образ, музыкальное произведение, дирижёрская работа, подготовка к концерту, вокальный анализ, технические упражнения, сценическая культура, ансамблевое единство, музыкальная выразительность.

Key words: choral performance, artistic image, musical composition, conducting, concert preparation, vocal analysis, technical exercises, stage culture, ensemble unity, musical expression.

Shıǵarma ústinde islew tiykarınan úsh basqıshtan ibarat bolıp:birinshiden, dirijyordıń ózi shıǵarmanı jaqsılap úyrenip shıǵıwı hám xor menen islesiwge tayarlıq kóriwi kerek, ekinshiden shıǵarmanı xorǵa úyretiwi kerek, úshinshiden koncertlerde atqarıp shıǵıwı kerek boladı.

Muzıkalıq shıǵarma ústinde islew dirijyor hám xor jámáátiniń úzliksiz ráwishte dóretiwshilik jumısları menen tıǵız baylanıslı bolıwı tiyis. Shıǵarma hár tárepleme analiz qılınıp, onı xor jámáátine úyretiw hám koncertlerge alıp shıǵıw procesleride shıǵarma ústinde islew bolıp esaplanadi. Sebebi, atqarıw waqtındada (baslanǵısh dáwirlerde) shıǵarma ústinde jumıs alıp barıladı. Úyrenilgen shıǵarmanıń hámmeside kewlińdegidey joqarı dárejede jaqsı bola bermeydi. Repeticiya hám koncertlerde shıǵarmalar hár tárepleme pisip jetilisip, kemshilikleri tolıqtırılıp bara beredi. Akkordlardıń esitiliwi, partiyalardıń uyǵınlıǵı jaqsılanıp baradı. Atqarıwshılar bolsa, tınlawshılarǵa shıǵarmanıń tiykarǵı mazmun mánisin jetkerip beriw ushın atqarıwshılıq sheberliklerin iske qosadı.

Xormeyster xor shıǵarmasın jámáátke úyretiwden aldın hár tárepleme analiz qılıp puqta úyrenip shıǵıwı, yadlap alıwı tiyis. Shıǵarmanı úyreniwde;ulıwma analiz, muzıkalıq-teoriyalıq analiz, vokal-xor máseleleri boyınshada analiz qılıw zárúr. Ulıwma analiz qılǵanda shıǵarma hám kompozitor, tekst avtorı haqqında maǵlıwmatlar toplap, shıǵarmanıń jazılǵan dáwiri, kompozitordıń dóretiwshiligi haqqındaǵı maǵlıwmatlar menen tanısıp shıǵıladı. Shıǵarmadaǵı poetik teksttiń mazmunı anıqlanǵannan soń muzıkaǵa sáykes keliw yamasa kelmewi anıqlanadı. Onnan keyin bolsa muzıkalıq teoriyalıq tárepten analiz qılınıp, bunda shıǵarmanıń qanday muzıkalıq formada jazılǵanlıǵı, jazılıw usılı hám faktura jazıwı, lad hám tonlıǵı, muzıkalıq tematikası, ólshem hám ritm, temp hám garmoniyası, dinamik túrleri hám basqalar anıqlanadı.

Vokal-xor analizinde xordıń túri hám kórinisi (hayallar, erkekler yamasa aralas, birinshi, ekinshi, úshinshi hám tórtinshi xorlar), xordaǵı saz hám intonaciya, ansambl, dawıs partiyaları, olardıń diapazonları, nápes, sóz anıqlıǵı (dikciya), tessiturasında ushıraytuǵın qıyınshılıqlar hám olardı boldırmawdıń aldın alıw jolları úyreniledi. Xormeyster shıǵarmanı muzıka asbabında yamasa fortepianoda shertip, xor partiyaların, interval hám akkordlardı úyreniwi, hár bir dawıs partiyaların tásirli etip aytıp biliwi kerek. Bul nárse istiń ónimdarlıǵın asırıp xorǵa úyretiw barısın tezlestiredi. Shıǵarmanıń vokal-intonaciya, teoriyalıq hám basqa tárepleri puxta úyrenilgennen soń, usı shıǵarmanı dirijyorlıq etiw texnikası ústindede jumıs alıp barıwı, kerekli texnik usıllardı úyrenip alıwı shárt boladı. Ulıwma aytqanda xorǵa dáslep texnik tárepten úyretiledi. Keyin bolsa kórkem atqarıw (sayqallanıp) ústinde is alıp barıladı. Shıǵarmanı úyretiwden aldın onı esittiriw júda zárúr bolıp tabıladı. Muzıkalıq shıǵarmanı xor jámáátine úyretiw shártli túrde úsh bólimnen turadı;

- shıǵarmanı qosıqshılarǵa esittiriw,
- úyretiw,
- bekkemlew hám kórkem tásirli etip aytıwǵa úyretiw.

Shıǵarma álbette bóleklerge bólinip úyretiledi. Kóbinese shıǵarma eki bólimnen ibarat bolıp, shıǵarmanıń kirisiw bólimi kiris hám ekinshi bólimi naqırattan ibarat boladı.

Shıǵarma dáslep texnik tárepten yaǵnıy onıń ádebiy teksti, ritmik dúzilisi úyretilip hám solfedjio qılınadı. Shıǵarmanı úyreniwdi shıǵarmanıń melodik-intonacion dúzilisine qarap, qálegen dawıstan baslaw múmkin. Mısalı; joqarı tájiriybege iye bolǵan xorlar ushın dáslep birinshi dawıstı (tiykarǵı namanı) esitip hám úyreniwden baslaw qalǵan basqa dawıslardı úyreniwge birqansha jeńillik tuwdıradı. Sebebi tájiriybeli qosıqshılar tiykarǵı melodiyanı ańlamay turıp óziniń partiyalarındaǵı melodiyanı birgelikte ayta

almaydı. Olar ushın tiykarǵı melodiyanı esitip, óziniń melodiyaların aytıwı partiyalardı bir-birine sáykeslendiredi, sondaǵana partiyalar bir pútin tolıq esitiledi. Tiykarǵı melodiya qosıqshılarǵa aytıw, esitiw hám baqlap barıw imkániyatın beredi. Teskeri, tájiriybesiz xorlarda dáslep tiykarǵı melodiya birinshi úyrenilmey, basqa dawıs partiyasındaǵı qosıqshılar óziniń melodiyaları menen adastırıp qoyadı. Sonıń ushın shıǵarmanı xorǵa úyretkende melodik-intonacion dúzilisine qarap is tutqan maqul boladı.

Xor shıǵarmasın úyretkende hár bir partiyaǵa bólek úyretiwdiń abzal tamanı bar, birinshiden, namanı atqarıwshılar tez hám anıq úyrenip aladı. Ekinshiden bolsa, bólek partiyada qosıqshılar dawısınıń bir tegisligine, jaqsı ansamblge, sazǵa, durıs hám anıq aytıwǵa erisedi. Xormeyster xor shıǵarmasın úyretiw barısında teksttiń anıq aytılıwın, ritmlerin, dawıs xarakterin, durıs nápes alıwdı kórsetip hám qaytalap barıwı kerek. Xor shıǵarmasın texnik hár tárepleme úyrenip bolǵannan soń, onıń kórkem atqarılıwı ústinde jumıs alıp barıladı. Bunda shıǵarmanıń kórkem mazmunın ashıp beriw, obrazları, xarakteri hám atqarıwshılıq usılları ústinde islenedi.

Hár bir muzıkalıq fraza ortasında dawıs sál kúsheytip aqırında bolsa jumsaqlaw jeńil atqarılıwı múmkin. Dawıstı kúsheytiw (orta bóleginde) hám kúshsizlendiriw (aqırında) nátiyjesinde tásirli atqarıwǵa erisiledi. Hár bir muzıka bólekshesin bir tegis (dawıs kúshinde) atqarmay (eger fakturada kompozitor tárepinen birdey belgisi qoyılǵan bolsada) bálki paydalanıw hám tásirli atqarıwǵa erisiw lazım. Shıǵarmanı frazaǵa ajıratıp biliwde úlken sheberlik bolıp esaplanadı. Xor shıǵarmasındaǵı kórkem mazmundı ashıp beriw ushında onı durıs atqarıw, tempin tawıp biliw úlken rol oynaydı. Sebebi shıǵarma kompozitor tárepinen belgilengen temp dárejesinde atqarılmasa onıń tiykarǵı mánisi tıńlawshıǵa túsiniksiz bolıp qaladı, hámde shıǵarmanıń xarakteride buzıladı. Saltanatlı ruxtaǵı shıǵarmada saltanatlılıq, shıǵarmada bolsa jumsaqlıq, náziklik, sulıwlıq joǵaladı. Shıǵarmadaǵı dinamikanıń anıq orınlanıwı, poetik teksttiń emotcional hám anıq aytılıwı onıń kórkem tásirsheńligin asıradı. Sonday etip, shıǵarma texnik, kórkem hár tárepleme bekkemlenip úyrenilip, sayqallanǵannan soń, generalnıy repeticiyaǵa ótiwge boladı. General repeticiyadan soń xor jámááti konsertke shıǵıwi múmkin. Sonıda este tutıw kerek, shıǵarma atqarıwshınıń ańına sińip jetpegeninshe hám birgeliktegi atqarıw sheberligine iye bolmaǵanınsha, shıǵarmanı tıńlawshılardıń názerine úsınıp bolmaydı.

Xor jámááti dirijyordıń hár bir qol hárekeri hám onıń qol isháralarına ámel etip, xor shıǵarmasın joqarı dárejede qátesiz hám shıǵarma kórkem obrazın tásirli atqarıp biliwi tiyis. Sonda ǵana xor jámááti menen dirijyor ortasındaǵı uyǵınlıq payda bolıp, shıǵarma tıńlawshıǵa jetip baradı hám kewillerinen shıǵadı. Xor shıǵarmalarında kóp dawıslı muzıkanı garmonik esitiw hám aytıw, ondaǵı sulıwlıqtı ańlap túsinip jetiwge imkán jaratadı. Eki dawıslılıq konlikpelerin rawajlandırıwda “kanon” usılındaǵı túrli shınıǵıwlar, qosıq aytıp turıw jaqsı nátiyje beredi. Jumıs barısında qosıqshılardı úsh-tórt dawıslı shıǵarmalardaǵı garmonik akkordlardı esitiwge úyretip, keyinrek bolsa ákapella usılındaǵı shıǵarmalardı atqarıw hám onı shıraylı tásirli esitiwlerin sezip biliw qábiletlerin rawajlandıra baslaydı. Akapella usılında atqarıwda taza intonaciya, ansambl hám xordıń basqada elementlerine itibar qaratıw názerde tutıladı. Kóp dawıslı shıǵarmalardı atqarıw sheberligine iye bolıw, xor muzıkası gózzallıǵın túsinip jetiwge hám qádirlewge onı súyiwge úyretedi. Dirijyor koncertke shıǵıwdan aldın ózin hám xor jámáátin psixologik tayarlawı, sazlawı tiyis. Bul koncerttiń tabıslı ótiwine sebep boladı. Koncertte programmanı yadtan atqarǵan maqul boladı. Xor jámáátiniń hár bir koncertke shıǵıwları úlken tárbiyalıq qásiyetke iye. Koncert beriwdiń formaları tómendegilerden ibarat, mısalı:jańa jılǵa arnalǵan, 8-mart hayal-qızlar bayramı, Gárezsizlik bayramı htb. koncertler.

- ushırasıw kesheler;
- tematik koncertler;
- adebiy-kórkem kesheler;
- esabat beriw koncertleri

Xor jámáátiniń hárqıylı koncertlerde bayramlarda shıǵıwları yaǵnıy qatnasıwları xor jámáátinde dóretiwshilik ósiwdi hám rawajlanıwdı payda etedi, hárqıylı sınawlardan ótedi hám bekkemlenip shınıǵıp baradı.

Xormeyster koncert bolatuǵın jerdiń akustikasın bilip, ol jerde qısqasha tayarlıq jumısların alıp barıp, saxnaǵa kiriw-shıǵıw, turıw jaǵdayların, xordıń qanday keypiyatda bolıwın, xor jámááti menen aldınnan kelisip alǵanı maqul boladı. Sonday-aq jámáát basshısı hárbir koncerttiń qashan bolatuǵınlıǵın, kimler ushın ekenligin, soǵan qarap programma dúzip hám shıǵarmalardı tańlap, jánede saxnadaǵı shólkemlestiriw jumıslarında sheshedi.

Koncert programması bir eki kún aldın hám joqarıdaǵı aytılǵan máselelerdi sheship, puxta tayarlıq kóriw maqsetke muwapıq boladı. Qosıqshılardı koncertke erte shaqırıp qoyıw olardı

sharshatadı hám atqarıwshılıqtıń sıpatı tómenleydi.

Tıńlawshılardı zeriktirip qoymaw ushın hártúrli xarakterdegi shıǵarmalardı atqarıw hám programma dúzgende olardıń bir-biri menen baylanıslılıǵı sonday-aq koncert barısında kulminaciyası hám finalıda bolıwı tiyis.

Koncerttiń joqarı dárejede jaqsı ótiwine xormeysterdiń talapshańlıǵı, iskerligi xor menen birgelikte shıǵarma obrazın dóretip bilgenliginede baylanıslı boladı. Koncert sońında kemshilikleri hám jetiskenlikleri haqqında aytılıp kemshiliklerdi endigi márte boldırmay, aldın alıw ilajı islep shıǵıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Bagirova F. “Dirijyorlik” O‘quv qo‘llanma. – T. 2010.-230b.
2. L.Jumayeva., N.Sharafiyeva. „Xor sinfi va kamer xor”. O‘quv qo‘llanma. T.: Barkamol fayz media, 2017.– 287 b.
3. Malikova S., Vasilchenko O. „Dirijyorlik” O‘quv qo‘llanma. – T.: 2018.
4. Ye.Nechayev. „Rabota s lyubitelskim xorom” O‘quv qo‘llanma. T., 2008 OOO «ALGO - BOSS» nashriyoti.
5. Mansurbekova F.Malikova D. „Xor sinfi” O‘quv qo‘llanma. T.: Lesson press. 2019.– 232 b.
6. Shamaxmudova B.V. „Xor luǵati”. O‘quv qo‘llanma. Musiqa nashriyoti T.2009.
7. Vasilchenko O.A. „Xorovoy klass”. Lesson press. O‘quv qo‘llanma -T.: 2011- 180 bet.
8. Vasilchenko O, Malikova S. „Dirijirovaniye”. Uchebnoe posobiye – T.: 2020.

REZYUME. Ushbu maqolada xor ijrochiligida musiqiy asarning badiiy obrazini shakllantirish va uni konsert sahnasiga olib chiqish jarayoni yoritilgan. Asar ustida ishlash uch bosqichdan iborat: dirijyor tomonidan asarni chuqur o‘rganish, xor jamoasiga o‘rgatish va konsertda ijro etish. Tahlil jarayonida asarning umumiy mazmuni, musiqiy shakli, vokal-xor xususiyatlari, texnik va badiiy tomonlari o‘rganiladi. Shuningdek, eshittirish, qismlarga ajratib o‘rganish, xorda uyg‘unlik va his-tuyg‘uni yetkazish, hamda sahnaga tayyorlash bosqichlari haqida batafsil so‘z yuritiladi. Konsertga tayyorgarlikda xonandalar va dirijyor o‘rtasidagi uyg‘unlik, dastur tuzish, sahna madaniyati va akustika omillariga alohida e’tibor qaratiladi. Ushbu jarayonlar xor ijrosining samaradorligi va badiiy darajasini oshiradi.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются этапы формирования художественного образа музыкального произведения в хоровом исполнительстве и подготовка к его концертному исполнению. Работа над произведением включает три стадии: изучение дирижёром, обучение хорового коллектива и выступление на концерте. Особое внимание уделяется анализу текста, музыкальной формы, вокально-хоровых особенностей, технических и художественных аспектов. Подробно описаны процессы прослушивания, разучивания по частям, развитие ансамбля и эмоциональной выразительности. При подготовке к концерту учитываются взаимодействие между дирижёром и хором, составление программы, сценическая культура и акустические условия. Все эти элементы способствуют повышению качества и выразительности хорового исполнения.

SUMMARY. This article explores the process of developing the artistic image of a musical composition in choral performance and preparing it for stage presentation. The work on a composition involves three main stages: the conductor’s in-depth study, teaching the choir, and public concert performance. Emphasis is placed on analyzing the text, musical structure, vocal-choral characteristics, as well as technical and artistic aspects. The article details methods such as auditory introduction, sectional rehearsal, ensemble development, and expression enhancement. Concert preparation includes coordination between the conductor and singers, program planning, stage discipline, and attention to acoustics. These processes significantly contribute to the quality and expressiveness of the choral performance.